

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նշանակության իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

վատմենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

113 1526
ՀԱՍԻՀ ՀՈՂԺՈՂԿՈՄԸՏ
№ 70 ԳՅՈՒՂԱՅՈՒ ԳՐԱԴԱՐԱՆ № 70

Հ. ՓԻՐՈՒՄՅԱՆ

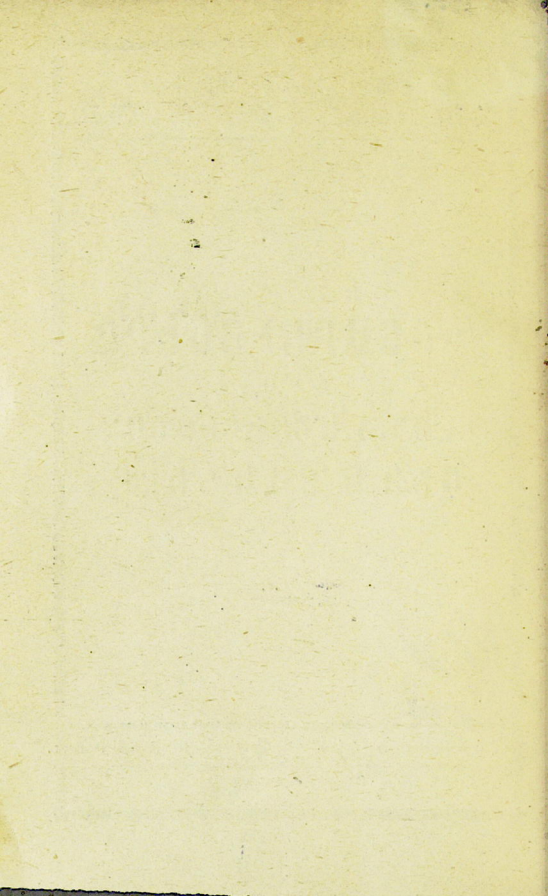
ԽՈՏԱԲՈՒՅՍԵՐԸ

Յ Ե Վ

ՆՐԱՆՑ ՄՇԱԿՈՒԹՅԱՆ
ՅԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ—1930

ՀԱՅԿ ՀԱՂԺՈՂԿՈՄԱՏ
№ 70 ԳՅՈՒՂԱՑՈՒ ԳՐԱԴԱՐԱՆ № 70

Հ. ՓԻՐՈՒՄՅԱՆ

ԽՈՏԱԲՈՒՅՍԵՐԸ

Յ Ե Վ

ՆՐԱՆՑ ՄՇԱԿՈՒԹՅԱՆ

ՅԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ—1930

8968
I
A

Հրատ. № 1197

ՊԵՏՏՐԱՏԻ ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱՐԱՆ ՅԵՐԵՎԱՆՈՒՄ

Գրառեպլ. № 3068 (բ.) Պատվ. № 229 Տիրաժ 5000

ԽՈՅԱՐՈՒՅՍԵՐԸ ՅԵՎ ՆՐԱՆՑ ԱՇԱԿՈՒԹՅԱՆ ՅԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

Տարի չի լինում, վոր մեր դաշտերի բերքի պակասելու մասին գանդաւաններ չլսվեն: Դաշտերի բերքը պակասելու հետ վատանում են նաև արոտները և խոտհարքները: Այս բոլորի հետևանքը լինում է այն, վոր քաղցած է մնում ինքը գլուղացին և նրա հետ ել իր անասունները:

Հողի պակաս բերք տալու պատճառն ել հասկանալի չէ, վորովհետև բույսերն իրենց սնունդն ստանում են հողի մեջ չեղած աննդարար նյութերից, վորոնց բանակը տարբեր տեսակի հողերի մեջ տարբեր է լինում: Այս քանը մեր գլուղացիք լավ գիտեն, և շատ անգամ կլսեք նրանցից, թե՛ «այս հողը հարուստ է, ուժեղ, իսկ մյուսն աղքատ է և թուլ»: Գլուղացիք գիտեն նաև, վոր սև, փափուկ և փրխւուն հողերը լավ են, քան մոխրագույն, չոր և կոշտավոր հողերը: Այս բոլորը հասկանալով է, վոր հողագործներն իրենց բանջարանոցները և բոստանները պարարտացնում են գրամաղբով:

Նույն բանը լավ կլինի, և նույնիսկ անհրաժեշտ է անել հացահատիկներ ցանվող դաշտերի համար, յիթե միայն մեր գյուղացիք գոմադրը գործ չածեն իրրև վառելիք փայտի պակասութեան կամ բոլորովին չլինելու պատճառով:

Բույսերը սնվում են հողի մեջ յեղած սննդաբար նյութերով. այս բանը հողագործը փորձով գիտե և աշխատում է հողին վերադարձնել նրա մեջ պակասած նյութերի գոնե մի մասը:

Մեկ, յերկու կամ յերեք տարով հողը հանգիստ թողնելն այն նշանակութիւնն ունի, վոր նրան հնաշավորութիւն է տրվում ժամանակի ընթացքում իր մեջ հավաքելու բույսերի համար հարկավոր և անհրաժեշտ սննդաբար նյութերը:

Հողը հանգստացնելու և ուժեղացնելու այս միջոցը գյուղացին գտել է հազարավոր տարիների փորձով:

Ամեն մի հողագործ գիտե, վոր խամ հողերում հացաբույսերը լավ են աճում և թողնում է, վոր հողը «հանգստանա», այսինքն արհեստական կերպով աշխատում է ստեղծել «խամ» հող: Բայց այս արհեստականը նման չէ բնական խամ հողին: Այս բանն ավելի պարզ նկատելի յե բնական և արհեստական խամ հողե-

բում բուսած խոտերը համեմատելիս: Բնական խամ հողում բուսնում են մեծ քանակութեամբ քաղցր և սննդարար խոտեր, իսկ արհեստական խամ հողում բուսնում են կոշտ, անասունների կերի համար անպիտք մոլախոտեր (ալաղ): Այդ մոլախոտերն ել թեև հողադործը քաղում և տալիս է անասուններին, բայց դա յեւ անում է կարիքից ստիպմամբ:

Յեթն հանդստի թողած հողի բուսականու-
թյունը նման է բնական խամ հողի բուսակա-
նութեանը, ուրեմն նշանակում է, վոր հողը մեկ,
լերկու և նույնիսկ յերեք տարում չի կարողա-
նում հավաքել իր կորցրած ուժերը: Վարպետի
հողը կարճ ժամանակում հավաքի իր ուժերը և
դառնա պտղավետ, օգետ է դիմել խոտացա-
նութեան, աշխնքն՝ արհեստական կերպով բող-
մացնել լավ ու քաղցր խոտերը, վորոնք բուս-
նում են յերկար ժամանակ չհերկված խամ
հողերում:

Մրանից 145 տարի առաջ մի գերմանացի
հողագործ, Շոբարտ անունով, նկատում է, վոր
յերեքնուկ բուսած հողերում հացի բերքն առատ
է լինում:

Ոգտվելով դրանից, նա հավաքում է յերեք-
նուկի սերմերը և ցանում իր հողերում: Յեր-
կու տարի շարունակ նա յերեքնուկի լավ բերք

ե ստանում և ավելի շատ, քան վորեւ խոտ-
հարքից: Հետո յերեքնուկի տեղը վարում ե և
հացահատիկ ցանում ու ստանում ե իր շրջա-
նում շտեմանված բերք: Տեսնելով յերեքնուկի
տված ոգոււով՝ գերսմանացի այդ հողագործն իր
բոլոր հողերում հերթով ցանում ե յերեքնուկ:
Սրա որինակին հետևում են նրա հարեանները:
Այսպիսով այդ շրջանի հողերի բերքը հետզհետե
բարձրանում ե:

Փորձով պարզված ե, վոր բերքն առատ ե
լինում ուրիշ խոտաբույսեր մշակելուց հետո
յել, մանավանդ առվույտից (յոնջալից), կորնդա-
նից և առհասարակ նման բազմամյա բույսերից
հետո: Այդ բույսերն ունեն ււժեղ և հողի մեջ
խորը գնացող արմատներ, վորոնց օգնությամբ
ծծում են հողի խոր շերտերից սննդաբար հյու-
թեր: Իսկ հացաբույսերի արմատները խորը չեն
գնում, ուրեմն և չեն կարող ոգտվել հողի ներ-
քին շերտերում գտնված սննդաբար հյութերից:
Ասացինք, վոր խոտաբույսերը խորը շերտերից
ծծում են հողի սննդաբար հյութերը. այդ հյու-
թերի մեծ մասը բույսերը գործ են ածում հո-
ղից դուրս գտնված իրենց մասերի սննդի հա-
մար, իսկ մի մասն ել մնում ե հողի վերին
շերտերում, վորը հետո գառնում ե ս՛ուճիկ խո-
տաբույսերից հետո մշակվող բույսերի համար:

Բացի դրանից, պարզված է, վոր լերեք-
նուկի, առվուտի, կորնդանի և առհասարակ
ալն բոլոր բույսերի արմատների վրա, վորոնց
սերմերը նման են լոբու սերմերին (սրանք

Նկ. 1. Յերեմուկի արմատներն իրենց պոռկներով.

կոչվում են լորիածաղիկ բույսեր), գտնվում են
մեծ քանակությամբ պալարներ (խոցեր) (տես
նկ. 1): Այդ պալարների մեջ հավաքվում է

բույսի սննդի համար շատ անհրաժեշտ նյութերից մեկը, վորը կոչվում է ազոտ։ Հողերը գոմաղբով պարարտացնելիս (գոմաղբն ել պարունակում է ազոտ), մենք հողը գլխավորապես հարստացնում ենք նույն ազոտով։

Հողագործների կատարած բազմաթիվ փորձերը ցույց են տալիս, վոր խոտաբույսերից հետո հացի բերքն ամեն մի հեկտարից ստացվում է յերեք—հինգ ցենտներ ավելի։

Խոտաբույսերի ոգուտան այն չէ միայն, վոր բարձրացնում են հողի պտղաբերությունը, այլ բույսերի նշանակությունը մեծ է նաև անասնապահության, մանավանդ կաթնատու և լծկան տավարի խնամքի համար։

Մի հեկտարից բնական լավ խոտհարքից հազիվ է ստացվում 10—15 ցենտներ խոտ, իսկ ցանովի խոտհարքից կարելի չէ ստանալ վոչ պակաս 30, նույնիսկ 80 ցենտներ և այն ել ավելի լավ հատկության խոտ։ Որինակ՝ Ռւմ հայտնի չէ առվույտի (յոնջալի) բարձր արժեքը։

Մոսկվայի նահանգի այն դյուղերում, վորտեղ խոտացանությամբ չեյին պարապում, կովերի կենդանի քաշը 16 փութ 20 ֆունտից, իսկ մի տարում ստացած կաթը 98 և կես դուլից (վեդրոյից) ավելի չէր լինում։ Բայց այն դյուղերում, վորտեղ պարապում եյին խոտա-

ցանությամբ, կովերի կենդանի քաշը 19 փ. 30
ֆունտից և մի տարում ստացված կաթը 123
դուլլից (վեդրուլից) պակաս չէր լինում:

Նման որինակներ կարելի չէ շատ բերել:
Կտակած չկա, վոր խոտացանությունը բարձ-
րացնում և բերքի քանակը, շատացնում, լա-
վացնում և անասունների կերը, բարձրացնում
և անասուններից ստացված արդյունքը և նույն-
խի նպաստում նրանց բազմանալուն: Հասկա-
նայի յե, վոր շատ կեր ունենալու դեպքում
կարելի չէ պահել և շատ անասուններ: Սնա-
սունները բազմանալու հետ ավելանում և նաև
դոմաղբը, խի դա մեղ անհրաժեշտ և հողերը
պարարտացնելու և նրանց պտղաբերությունը
բարձրացնելու համար:

Ով մի անգամ արդեն խոտ և ցանել, այլևս
նրանից չի հրաժարվի, վորովհետև խոտ ցա-
նայի թե՛ հողի բերքն և առատանում, և թե՛ անա-
սուններն են բազմանում:

Պարզելով խոտացանության անհրաժեշտու-
թյունն ու տված ոգուամները, այժմ ծանո-
թանանք խոտաբույսերի գլխավոր տեսակների
հետ:

ՅԵՐԵՔՆՈՒԿ. — Սրա կարմիր և սպիտակ ծաղ-
կավոր տեսակները շատ տարածված են լեռ-
նային շրջանների արոտատեղերում, խոտնարք-

ներում, արտերի լեզրերում և անտառների բացուտներում:

ՑԱՆԵԼՈՒ ՅԵՐԵՔՆՈՒԿՆ ունի կարմիր ծաղիկներ և սպիտակ յերեքնուկից զանազանվելու համար կոչվում է ցանելու կարմիր յերեքնուկ: Սպիտակ յերեքնուկը ցանում են վոշթե դաշտերում, այլ խոտհարքներում, յերբ ուզում են այդ խոտհարքներն աղնվացնել: Յեթե ցանելու կարմիր յերեքնուկը համեմատենք իր վայրենի տեսակների հետ, կտեսնենք, վոր ցանելու կարմիր յերեքնուկի ցողունները բարձր են, հյութալի, իսկ տերևները՝ փափուկ և մալի (տես նկ. 2 և 3):

Յերեքնուկի սերմերը շատ նման են լորեն: Սերմի գույները միատեսակ չեն: Նրանք լինում են դեղին, մուգ-մա-

նկ. 2. Յերեքնուկն իշակապույն, կասլապույն-առաջին օտիկն. դեղին: Գնելիս պիտի աշխատել, վոր սերմերը զանազան գույնի լինեն: Սեր-

մերի միատեսակ գույնը վատ հատկութիւնն
նշանն է:

Նկ. 3. Յեռնուկը յերկուրդ յեզ յերորդ տարիս.

Մեկ հեկտար հողում ցանում են միջին
հաշվով 21—22 կիլոգրամ մերմ, իսկ յեթե
հողը լավ է մշակված, և նշաններ կան, վեր մեծ
քանակութեամբ մութ խոտեր չեն աճիլ, կարելի

յե ցանել նաև 14 կամ 15 կիլոգրամ մ սերմ:

Յերեքնուկն ավելի շուտ ցուրտ յերկրի բույս ե. նա սիրում ե սև-փխրուն և խոնավ հող: Մեր լեռնային շրջանների հողերը յերեքնուկի համար լավ են, և դրա համար ել լեռնային բոլոր խոտհարքների խոտերի մեջ զանազան տեսակի յերեքնուկներ շատ են լինում, մանավանդ Լոռու, Կարմիր-Գյուղի շրջաններում:

ԿԱՐՍԻՐ ՅԵՐԵՔՆՈՒԿԸ բազմամյա բույս ե: Առհասարակ նրանից ոգտվում են յերկու տարի, իսկ հետո հողը հերկում և տեղը հացահատիկներ կամ կտավատ են ցանում: Առաջին տարին ցանված յերեքնուկը խոտ չի տալիս, այլ տալիս ե մի փուռի տերևներ, վրոնք փռվում են հողի յերեսին: Այդ շրջանում նրա արմատն ուժեղ կերպով զարգանում և հաստանում ե վերին ծայրում: Այս մասը կոչվում ե արմատավզիկ: Առհասարակ յերկրորդ տարվա զարնանը զարգանում են ցողունները ծաղիկներով, այնպես վոր յերեքնուկը քաղել կարելի յե յերկրորդ և յերրորդ տարում. միտք չկա յերկու տարուց ավելի պահել յերեքնուկը, վորովհետև ուրիշ խոտերն աստիճանաբար զարգանալով նրան խեղդում են, այդ պատճառով ավելի լավ ե հերկել յերկու տարի ոգտվելուց հետո, ինչպես ամեն տեղ ընդունված ե:

Ասացինք, վոր յերեքնուկն առաջին տարին խոտ չի տալիս, բայց վորպեսզի հողից կարելի լինի ոգուտ ստանալ, յերեքնուկը ցանում են աշնանացանի կամ գարնանացանի հետ, ինկատի ունենալով, վոր այնուհետև հողամասը յերկու տարի շարունակ բռնված կլինի յերեքնուկով:

Յերեքնուկի սերմերը ցրտերից, սառնամանիքներից չեն վախենում, իսկ ծլելու և աճելու համար պահանջում են մեծ քանակությամբ ջուր, այդ պատճառով նրան պետք է ցանել այն ժամանակ, յերբ ձյունը նոր է սկսում հալվել, և հողն ել դեռ փափկած չի լինում. այդ ժամանակ ավելի հեշտ է դաշտերում ման գալ և սերմերը շող տալ. հալվող ձյունի ջրերը սերմերը քաշում են հողի մեջ: Այդպես պետք է անել, յերբ ցանվում է աշնանացանի վրայով:

Յեթե ցանկանում են յերեքնուկը գարնանացանի հետ ցանել, տուաջ ցանում են հացահատիկը և փոցխում, հետո ցանում են յերեքնուկը և նորից փոցխում, վորպեսզի յերեքնուկի սերմերը հողով ծածկվեն:

Յերեքնուկի սերմերը շատ մանր են. վորպեսզի կարելի լինի հավասար ցանել, սերմերը խառնում են ավազի կամ (մանր) հողի հետ ու ալնպես ցանում:

Հացարույսերի մեջ յերեքնուկի մատղաշ

ծիլերն ամառը պաշտպանվում են արևի արևոյ
ճառագայթներից:

Լինում են տարիներ, յերբ հացաբույսերը
քաղելուց հետո աշունը լինում է տաք ու յեր-
կարատե. այդ դեպքում յերեքնուկն առաջին
տարին ուժեղ կերպով զարգանում է. այսպիսի
դեպքերում յերեքնուկը պետք է քաղել, բայց
վոչ տակից, այլ 3—4 սանտիմետր հողից
բարձր:

Մասողաչ յերեքնուկի մեջ անասուններ
արածեցնել չի կարելի, վորովհետև նրանք կա-
րող են յերեքնուկը կրծել մինչև արմատավզիկը
և վոչնչացնել նրա վրա գտնված պտուկները,
վորոնցից ամեն տարի առաջանում են նոր ցո-
ղուններ: Յերկրորդ և յերրորդ տարին այդ ար-
մատավզիկները կարճանում են և ծածկվում հո-
ղով, իսկ առաջին տարին նրանք գտնվում են
հողից դուրս:

Յերեքնուկի մեջ յերբեք վոչխարներ և այ-
ծեր չպետք է արածեցնել, վորովհետև նրանք
խոտը շատ տակից են կրծում և կիսասեն ար-
մատավզիկը նրա վրա լեղած պտուկներով:

Յերեքնուկի մեջ անասուններ արածեցնե-
լիս պետք է ինկատի ունենալ, վոր կանաչ և
թարմ յերեքնուկն անասունների վորը փքաց-
նում է, դրա համար ել վաղ առավոտյան, յերբ

խոտը ծածկված է ցողով կամ թաց է, անասունները չպետք է թողնել յերեքնուկի մեջ: Մինչև յերեքնուկով կերակրելը նրանց պետք է ջրել և, յեթե հնարավոր է, առաջ քիչ կերակրել չոր խոտով: Խոտի համար յերեքնուկը պետք է քաղել այն ժամանակ, յերբ ամբողջ դաշտը ծածկված է լինում ծաղիկներով: Այդ շրջանում ստացվում է լավ բերք:

Ամառվա ընթացքում յերեքնուկը քաղում են մեկ կամ յերկու անգամ, իսկ աշնանն ստացվում է յերեքնուկի տրածեցնելու լավ կանաչ: Մեկ հեկտարից կարելի յե ստանալ մոտ 60 ցենտներ խոտ, բայց 25 ցենտն. վոչ պակաս:

Յերեքնուկի տրմատները հողում շատ խորն են գնում և վարպեսդի նրանք կարողանան ող ստանալ, հողը պետք է լինի փխրուն, իսկ վորպեսդի հողը փխրուն լինի, նրա վրա անասուններ չպետք է թողնել յերկար և չարածեցնել խոնավ ժամանակ: Բացի դրանից հարկավոր է ածին անգամ դարնանը և աշնանը յերեքնուկի դաշտը փոցխել, վորպեսդի հողի վերին շերտը փոփկի: Աշնանը կարելի յե հողը փոցխել, յերբ անասուններն ալլես յերեքնուկի մեջ չեն արածիլ:

Յերեքնուկը մի մեծ թշնամի ունի. դա գալլախոտն է (գելուկ): Յեթե նա յերեքնուկի

մեջ բուսնի, անսպաժան կվոչնչացնի նրան։ Այս բույսը փաթաթվում է յերեքնուկին և ապրում նրա հյուսթեքով (տես նկ. 4)։

Նկ. 4. Գալախոսը յերեքնուկի վրա.

Հենց վոր յերեքնուկի վրա գալախոս յե-
րևա, այդտեղը պետք է նավթ ածել ու ալքել
և կամ պղնձի կամ յեկաթի արջասպով սրսկել
(100 մաս ջրին պետք է վերցնել հինգ մաս ար-

Հասպ): Իսկ յեթե նկատվի, Վոր գայլախոտը
բազմացել և արդեն, պետք է հողը հերկել և
յերկու-յերեք տարի յերեքնուկ չցանել:

Յերեքնուկը թեև բազմամյա բույս է, բայց
նա լրիվ բերք տալիս է յերկու տարի, չհաշ-
ված ցանելու տարին, իսկ յեթե ցանկանում են
հողից ավելի յերկար ժամանակ խոտ ստանալ,
այն դեպքում յերեքնուկի հետ ցանում են նաև
սիգ խոտ, Վորի մասին կխոսենք հետո: Խառ-
նուկի համար վերցնում են 8—12 կ. յերեք-
նուկի սերմ և 6—8 կ. սիգ խոտի սերմ: Սիգ
խոտն սկսում է զարգանալ միայն յերրորդ
տարում: Նշանակում է, առաջին յերկու տա-
րում ուժեղ զարգանում է յերեքնուկը, իսկ
հետո հետզհետե սկսում է զարգանալ սիգ
խոտը:

Ա.Ռ.Վ.ՈՒՅՏ (յոնշա) (տես նկար 5): Յերեք-
նուկը լավ բուսնում է խոնավ և ցուրտ շր-
ջաններում, իսկ առվույտն, ընդհակառակն, չոր
և տաք շրջանների բույս է: Արարտայան դաշ-
տում առվույտ ցանում են վաղուց: Բայց առ-
վույտը կարելի է ցանել նաև ավելի պակաս
տաքություն ունեցող ուրիշ շրջաններում: Այդ
դեպքում պետք է ընտրել ցրտերից և սառը
քամիներից պաշտպանված տեղեր: Այդ տեղե-
րում ոգտակար է առվույտ ցանել և այն պատ-

Նկ. 5. Առվույծի ցողունը ծաղիկներով.

ճառով, վոր նրա ծաղիկները մեղրատու լին։
Առհասարակ մեղվապահական շրջաններում վոր-

պէս մեղրատու բույսեր՝ պետք է մշակել առ-
վույտ, յերեքնուկ և կորնգան:

Առվույտի սերմերը հուլնպէս մանր են,
բայց յերեքնուկի սերմերից խոշոր են և դարձյալ
լորու նման: Լավ սերմերը լինում են մուգ-դե-
ղին և փայլուն: Մեկ հեկտար հողում ցանում
են մոտ 30 կիլո:

Առվույտի արմատները հողի մեջ շատ հորն
են գնում և քանի խորն են գնում արմատնե-
րը, այնքան բույսը լավ է աճում ու զարգա-
նում և քիչ միասվում յերաշտից: Այս հանգա-
մանքը խոշոր նշանակութիւն ունի տաք շրջան-
ների համար, վերտեղ ջուրն առհասարակ չի
բավականացնում: Առվույտն առհասարակ չե-
րաշտին լավ է դիմանում:

Առվույտը շատ է վախենում մոլախոտերից
(ալաղից), վորոնք առաջին տարին նրան հեշ-
տությամբ կարող են խեղդել: Այդ պատճառով
առվույտին հատկացրած հողերը պետք է խորը
հերկել և լավ մշակել: Յեթե ցանքսը կատար-
վելու չե գարնանը, լավ կլինի, վոր հողը հերկ-
վի աշնանը, իսկ չեթե ցանքսն արվելու յե աշ-
նանը, այն ժամանակ հերկը պետք է անել գար-
նանը կամ ամառվա սկզբներին. իսկ չեթե ամ-
առվա ընթացքում հողը ծածկվում է խոտե-
րով, այն դեպքում փոցխելով պետք է վոնչաց-

նել նրանց: Քանի ապահոված լեղամբ դաշտը մոլոր-
խոտերից, անքան հաջող կգարգանա առվույտը:

Պարզ ե, ուրեմն, վոր առվույտ կարելի լի
ցանել թե՛ աշնանը և թե՛ գարնանը:

Առվույտի ցանքան աշնանն անելու դեպ-
քում ցանքսը պետք ե անել շուտ, այսինքն՝
մինչև ցրտերի ընկնելը, վորպեսզի բույսը ժա-
մանակ ունենա խորացնել իր արմատները և
ամրանալ, վորից հետո նրա ծիլերը սառնամա-
նիքներից ալլևա չեն մնասվի: Վաղ աշնանը կա-
տարած ցանքսը նրանով և լավ, վոր հենց
սուսչին ամառը կարելի լի քաղել:

Հայաստանում ընդունված ե առվույտի
ցանքան անել գարնանը, բայց վորովհետև առ-
վույտի մատղաշ ծիլերը մնասվում են ցրտերից,
իսկ մեզ մոտ գարնանը ցրտեր հաճախ են լի-
նում, այդ պատճառով չի կարելի առվույտը
մենակ ցանել վաղ գարնանը: Առհասարակ առ-
վույտը գարնանը ցանում են վորևե հացարույ-
սի հետ, վորի ծիլերը նրան պաշտպանում են
թե՛ ցրտերից և թե՛ արևի ալրող ճառագայթնե-
րից: Իբրև պաշտպանող բույս վերցնում են ցո-
րենը կամ գարին, բայց գարին ավելի լավ ե,
վորովհետև սա ավելի շուտ ե հասնում և շուտ
քաղվելով՝ հնարավորութուն ե տալիս առվույ-
տին արագ դարգանալու:

Առվույտի աշնան ցանքսը կարիք չունի պաշտպանող բույսի:

Յանքսը կատարվում է ալսպես. առաջ ցանում են հացահատիկը և փոցխում, հետո վրայից շաղ տալիս առվույտի սերմերը և ցախի թեթև տափանով ծածկում:

Առվույտի խնամքն առհասարակ սկսվում է հացարույսը քաղելուց հետո: Յեթե հողը ծածկված է մոլախոտերով (ալաղով), պետք է անպայման մաքրել այդ մոլախոտերը: Ինչ վոր յերեքնուկի մշակության մասին ասացինք, նույնը պետք է կրկնենք նաև առվույտի մասին: Մատղաշ առվույտը չի կարելի արածեցնել, վորովհետև անասունները կաբող են կրծել նրա արմատավղիկը, վորի վրա նստած պտուկներից դուրս են դալու տերևներով և ծաղիկներով նոր ցողուններ:

Յեթե հացարույսը հնձելուց հետո հողը շատ չսր լինի, պետք է առվույտը ջրել: Իսկ ջրելուց հետո յեթե չորանալիս կեղև բռնի, պետք է փոցխել յերկաթե փոցխերով: Այդ անում են նրա համար, վորպեսզի փխրուն հողի միջով ողը հեշտությամբ կարողանա արմատներին հասնել:

Առվույտը սիրում է տաք, չոր և կրային հողեր: Նա վատ է աճում խոնավ և թաց հողե-

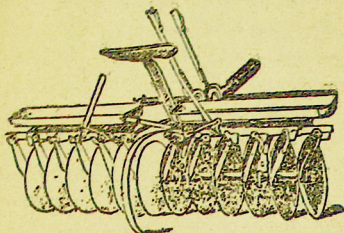
րում, վորքան հողը ծանր և կավային լինի, քան ավելի խորը պետք է հերկել: Յեթե հողը կրային չե, առվույտի հաջող զարգացման համար լավ կլինի պարարտացնել կրով: Բայց այս ձևի պարարտացման կարիքը քիչ կլինի, վորովհետև մեր հողերն առհասարակ կրով հարուստ են:

Լավ կլինեք առվույտին հատկացրած հողերը պարարտացնել մոխրով: Մոխիրը բավականաչափ բարձրացնում է առվույտի բերքը: Հողում մոխիրը շաղ են տալիս առհասարակ յերկրորդ տարվա գարնանը կամ առաջին տարվա աշնանը: Մեկ հեկտար հողում պետք է շաղ տալ 7—10 ցենտներ մոխիր:

Առվույտը բազմամյա բույս է: Առհասարակ առվույտ մշակում են հատուկ տեղերում և խոտ ստանալու համար պահում են 5—6—9 տարի: Բայց առվույտ ցանում են վոչ միայն խոտ ստանալու նպատակով, այլ և ուժից ընկած հողերը լավացնելու համար: Այս դեպքում ձեռնտու է առվույտ ցանած հողը հերկել 5-րդ տարում: Առվույտից հետո հողը յերկար տարիներ կարող է լավ բերք տալ: Որինակ՝ նրանից հետո բամբակը շատ հաջող բերք է տալիս:

Ամեն տարի գարնանը առվույտանոցը պետք է փոցխել և վորքան հին է նա, այնքան ավելի խոր և ուժեղ պետք է փոցխել: 3—4 տարվա

առվույտը լավ կլինի փոցխել ափսեավոր փոցխերով (տես նկ. 6): (Ափսեավոր փոցխեր կարելի չեն ձեռք բերել մոտակա վարձակալաներից):

Նկ. 6. Ափսեավոր փոցխ.

Այսպես փոցխելուց հետո ստացվում է խիտ և առողջ առվույտ, և վոչնչանում են բոլոր մուխոտները:

Յերկրորդ տարվանից սկսած՝ ամառվա ընթացքում առվույտը քաղվում է միջանի անդամ, համեմալն դեպս յերկու անգամից վոչ պակաս, իսկ ջրովի շրջաններում՝ 3—4 անգամ:

Ամեն անգամ քաղելուց հետո հողը լերկաթե փոցխով փոցխելն ոգտակար է: Ջրովի շրջաններում հողը պետք է ջրել և հետո միայն փոցխել:

Առվույտն անատ բերք ե տալիս: Ամառվա 3—4 քաղը կարող ե տալ մինչև 120 ցենտներ խոտ: Առվույտը քաղում են ծաղկելուն պես:

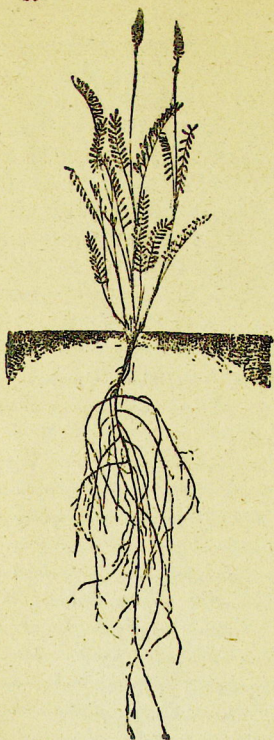
Առվույտանոցում (յոնջալըղ) անասուններին պետք ե զգուշությամբ արածեցնել, վորովհետև նրանք պնդացնում են հողը, վոր շատ ե ֆուսում տավույտին: Այդ զգուշությունն անհրաժեշտ ե նաև այն պատճառով, վոր կանաչ առվույտը յերեքնուկի նման փքացնում ե անասունների փորը: Դրա համար ել խոնավ յեղանակին և թաց առվույտանոցում անասուններ չպետք ե բաց թողնել և առհասարակ պետք ե ձեռք առնել այն բոլոր միջոցները, ինչ վոր ասացինք յերեքնուկի համար:

ԱՌՎՈՒՅՐԻ ԹՇՆԱՄԻՆԵՐԸ: Առվույտին թըշնամի յեն բոլոր մոլախոտերը, վորքան շատ են լինում մոլախոտերը, այնքան շուտ ե վռնչանում առվույտը, այդ պատճառով պետք ե կրգվել մոլախոտերի դեմ: Առաջին տարին կարելի յե նույնիսկ ձեռքով քաղհանել, իսկ հետո անհրաժեշտ ե ամեն տարի կանոնավոր փոցխել: Առվույտի մյուս թշնամիներից ամենից ավելի ֆուսակար ե գալլախոտը: Նատարածվում ե առվույտի վրա այնպես, ինչպես և յերեքնուկի վրա: Նրա դեմ կռվելու միջոցները նույնն են, այսինքն՝ պետք ե նավթով ալրել և կամ պղնձի

կամ յերկաթի արջաապով սրսկել. գայլուկի լալն տարածվելու դեպքում հողը պետք է հերկել և միջանի տարի այդ հողում առվույտ չցանել: Գայլախոտը շատ համառ թշնամի լի, նրա սերմերը յերկար ժամանակ պահում են իրենց ծլելու ընդունակութունը և անփնաս անցնում անասունների ստամոքսով, ուստի այդպիսի տեղերում ստացված խոտից դոժադրը լավ է այրել և չոգտվել ինչպես պարարտանյութով:

ԿՈՐՆԳԱՆ (տես նկար 7): Չնայած կորընդանն էլ առվույտի և յերեքնուկի պես նույն բույսերի կարգին է պատկանում, բայց տեսքով առվույտի և յերեքնուկի նման չէ: Կորնգանի տերևներն առվույտի և յերեքնուկի տերևների նման յերեք թերթանի չեն, այլ փետուրի ձև ունեն:

Կորնգանի արմատներն առվույտի և յերեքնուկի արմատներից յերկար են, ուժեղ և յերաշտին շատ ավելի զիմացկուն, այդ պատճառով ելնա շատ ձեռնառու բույս է մեր չոր և թնշուր շրջանների համար: Կորնգանը սիրում է կրալին հողեր, բայց լավ է աճում և ուրիշ հողերում: Թորք դնացող իր արմատների շնորհիվ նա կարողանում է աճել նույնիսկ ամենաաղքատ հողերում: Այս հանգամանքը հնարավորութուն է տալիս կորնգանը ցանել այնպիսի տեղերում,

Նկ. 7. Կորնգանի բույսը, Տերեկը.

վորտեղ ուրիշ բույսերը լավ չեն աճում: Այդպիսի տեղերում նրա լավ աճելու պատճառներից մեկն էլ պիտի համարել այն, վոր ուրիշ բույսեր չեն աճում և չեն խանգարում նրան: Մոլախոտերից կորնգանն ավելի յե վախենում, քան առվույտը:

Կորնգանի սերմերն էլ լոբու նման են, բայց ծածկված են դժվար բաժանելի մաշկով (փառով), այդ պատճառով էլ ցանում են մաշկով: Մի հեկտար հողում գնում է $1\frac{1}{2}$ —2 ցենտներ սերմ: Այնտեղ, վորտեղ կարող են լինել մոլախոտեր, սերմերը պետք է խիտ ցանել: Հողը պետք է հերկել խորը, վորովհետև վորքան խորը լինի հերկը, այնքան ավելի լավ կգարգանան կորնգանի արմատները:

Ինչպես ասացինք, կորնգանը սիրում է չոր հողեր և բոլորովին անհաջող է աճում ցուրտ և խոնավ հողերում: Ցանքսի համար հողը պետք է հերկել աշնանը, յեթե ցանվելու յե գարնանը, և ամառվա սկզբին, յեթե ցանվելու յե աշնանը: Ասացինք, վոր կորնգանի սերմը ցանում են մաշկով, բայց վորովհետև նա շատ թեթև է, այդ պատճառով մի որ սերմը ջրում պահում են, վորպեսզի ծանրանա. թրջված, ծանրացած սերմերը լավ են սերմվում և բացի դրանից, հեշտ են ծլում:

Ավելի լավ ե կորնգանը ցանել աշնանը,
բայց վոչ ուշ սեպտեմբերի առաջին կեսից:

Աշնանը ցանքսը շուտ սկիտիանել, վորպես-
զի մինչև ցրտերն սկսվելը կորնգանի արմատ-
ները կարողանան լավ ամրանալ: Աշնան ցանք-
սը կատարվում ե առանց պաշտպանող բույսի,
սա լավ ե նաև նրա համար, վոր կորնգանն առ-
հասարակ չի սիրում ուրիշ բույսի հարևանու-
թյունը:

Բայց չնայած այս հանգամանքին, յեթե
գարնանն ե արվում ցանքսը (վորը պետք ե կա-
տարել վորքան կարելի յե վաղ), կորնգանը
պետք ե ցանել վորևե հացահատիկի հետ, վո-
րովհետև նա առանց պաշտպանող բույսի շատ
կտուժի արևի ճառագայթներից:

Յեթե կորնգանը ցանվում ե գարնանը գա-
րու հետ, այն դեպքում առաջ ցանում են գա-
րին, հետո անմիջապես ցանում են կորնգանը և
հողը լավ փոցխում, վորպեսզի ծածկվեն կորն-
գանի սերմերը:

Շատ քիչ ե պատահում, վոր առաջին տա-
րին կորնգանը յերկու քաղ տա, բայց յերկրորդ
տարին նա տալիս ե նաև յերեք քաղ: Պիտի
նկատել, վոր ինչքան քիչ ե քաղվում կորնգանը,
այնքան յերկար ժամանակ ե բերք տալիս: Յե-
թե կորնգանը քաղվում ե մեկ անգամ, այն ժա-

մանակ պետք ե քաղել լրիվ ծաղկման շրջանում, իսկ յեթե ուզում են քաղել յերկու և ավելի անգամ, պետք ե քաղել ծաղիկների վողկույզները յերկալուն պես: Կորնզանի բերքը մեկ հեկտարից հասնում ե 45 – 60 ցենտների:

Թեև կանաչ կորնզանը չի մնասում անասուններին, բայց լավ կլինի կորնզանի հողերում անասուններ չարածեցնել, վորովհետև կորնզանը պինդ հողերում չի դիմանում, իսկ արմատավելիք, վորի վրա դառնվում են նոր ցողուններ ավող պտուկները, դառնվում ե հողից բարձր, և անասունները կարող են նրան կրծել:

Տարեկան մեկ անգամ քաղելու դեպքում կորնզանը միևնույն տեղում կարող ե դիմանալ մինչև 15 տարի: շնորհիվ այս հատկության, կորնզանը ցանում են սերիշ բույսերի համար անպետք ճանաչված հողերում: Կորնզանից հետո այդ հողերը կարող են հացաբույսերի և կտավատի լավ բերք տալ:

ՀԱՄԿԱՎՈՐ ԽՈՏԵՐ

Յերեքնուկը, առվույտը և կորնզանը պատկանում են այսպես կոչված լուբիանման բույսերի շարքին: Նրանք այդպես են կոչվում, վորովհետև նրանց սերմերը նման են սովորական լոբուն և նրանից տարբերվում են միայն

իրենց մեծությամբ: Լորիանման բույսերն իբրև
անասունների կեր և սլարարտանյութ շատ ոգ-
տակար են:

Լավ խոտհարքներում բուսնում են վոչ միայն
յերեքնուկի, առվույտի և կորնգանի վայրի տե-
սակները, այլև շատ ուրիշ տեսակի խոտեր, վո-
րոնք իրենց արտաքին տեսքով նման են հացա-
բույսերին: Այդ տեսակի բույսերը կոչվում են
հասկավոր խոտեր:

Այդ խոտերը լորիանման խոտերի նման
հողը չեն հարստացնում ազոտով, բայց լավաց-
նում են հողի կազմությունը, տալով նրան
այնպիսի տեսք, ինչպիսի տեսք ունի խամհողը:

Այս խոտերի բարակ արմատները, վորոնք
նման են հացահատիկների արմատներին, ավելի
խորն են գնում հողի մեջ, քան սովորական հա-
ցահատիկը, փաթաթվում են նրա մանր մասերին
և կազմում փոքրիկ հատիկներ: Հերկելու ժամա-
նակ այսպիսի հողն արմատների կազմած մոնր
գնդակների շնորհիվ հատիկային կազմություն
ե ստանում:

Հողի այսպիսի հատիկավոր կազմությունն
ամենալավ ազդեցությունն է ունենում մշակ-
վող բույսերի արմատների զարգացման վրա:
Դրանով է բացատրվում, վոր խամ հողերում
հացահատիկների բերքն առատ է լինում:

Յեթե հերկած հողը միջանի տարի հանգրտի թողնենք, կտեսնենք, վոր ինչպես լոբիանման, այնպես և հասկավոր խոտերն այդ հողամասում շատ են լինում: Առաջին տարիներում աճում են խոշոր, կոշտ և կերի համարանպետք խոտեր, միայն հետագա տարիներում սկսում են լերեալ լավ, քաղցր խոտեր, վրոնք ծառայում են անասունների համար իբրև լավ կեր և հարստացնում են հողը:

Վորպեսզի լավ հատկության խոտ շուտ ստացվի, և մյուս կողմից էլ հողի կազմը վերականգնելու աշխատանքներն արագանան, արհեստական կերպով ցանում են զանազան խոտեր: Յանելու համար վերցնում են այնպիսի խոտերի սերմեր, վորոնցից առհասարակ շատ են պատահում այդ շրջանի խոտհարքներում:

Այստեղ մենք կանգ չենք առնի բոլոր տեսակի խոտերի վրա, այլ կմատնանշենք մեկ-չեք-կուսը միայն, վորոնք ցանելու տեսակետից առանձնապես նշանակութուն ունեն:

ՍԻՉ ԽՈՏ: Այս խոտը, ինչպես ասացինք, շատ անգամ ցանում են յերեքնուկի հետ, մանավանդ այն դեպքերում, լերը ցանկանում են դաշոր 5—6 տարի թողնել խոտի համար:

Սիզ խոտը ցանում են նաև առանձին: Նրանից ստացվում է բավականին աննդարար

խոտ: Սա ալն առանձին հատկութիւնն ունի, վոր սառնամանիքներից չի վախենում: Այդ պատճառով ել նրան ցանում են ցուրտ շրջաններում:

Միզ խոտը սիրում ե խոնավ հող և առհասարակ լավ ե աճում ալն շրջաններում, վորտեղ լավ ե զարգանում նաև յերեքնուկը, և իզուր չէ, վոր նրան ցանում են յերեքնուկի հետ:

Միզ խոտի սերմերը մանր են և մուգ արծաթագույն: Մեկ հեկտարի վրա ցանում են 15 կիլո: Յերեքնուկի հետ ցանելու դեպքում վերցնում են 8—12 կիլո:

Միզ խոտը ցանում են նաև պաշտպանող բույսով, վաղ գարնանը, ձյունահալին, ինչպես յերեքնուկը: Մեկ հեկտարից ստացվում ե մինչև 15 ցենտներ: Փափուկ խոտ ստանալու համար սիզ խոտը պետք ե քաղել ալն ժամանակ, յերբ ծաղկի գլուխները կերևան: Միզ խոտը քաղելուց հետո ազատ կերպով կարելի յե անասուններ արածեցնել:

ԿՈՐԹՈՒՄ (սեւ նկար 8): Յեթե սիզ խոտը լավ աճում ե ցուրտ շրջաններում և հաջող բերք տալիս խոնավ հողերում, — ապա կորթումը սիզ խոտից տարբերվում ե նրանով, վոր յերաշտին ավելի յե դիմանում, մի հանգամանք, վոր մեծ նշանակութիւն ունի մեր ջրասակավ շրջանների

համար: Այդ պատճառով նա անփոխարինելի
խոտ է: Կորթումը դարգանում է տարածվում է

Նկ. 8. Կորթումն իր հասկով.

իր ստորերկրյա ցողունի միջոցով (տես նկ. 9):
Կորթումի սերմից առաջ ծլում է մեկ ցողուն,
վերի վրա 5—6 տերև կազմվելուց հետո սկսում
են դարգանալ նրա ստորերկրյա ցողունները,
սրանցից էլ սկսում են վեր բարձրանալ նոր
ցողունները: Ցողունների զարգացումը տեղի է
ունենում շարունակ ու անընդհատ, այդ պատ-
ճառով ել կորթումը մուլախոտերից չի վախենում,
այլ, ընդհակառակն, ինքն է նրանց խեղդում:

Միայն առաջին տարին, յերբ դեռ բույսը թուլ
է, նրան կարող են խանգարել մեծ խոտերը,
ինչպես, որինակ, Թըթնջուկը, փշախնձորը կամ

Նկ. 9. Կորուսի ստորեկայա ցողունները.

մորմը, մուխինդը և այլն: Այդ պատճառով ել
այդ մուխոտներն արմատից պետք է կտրել

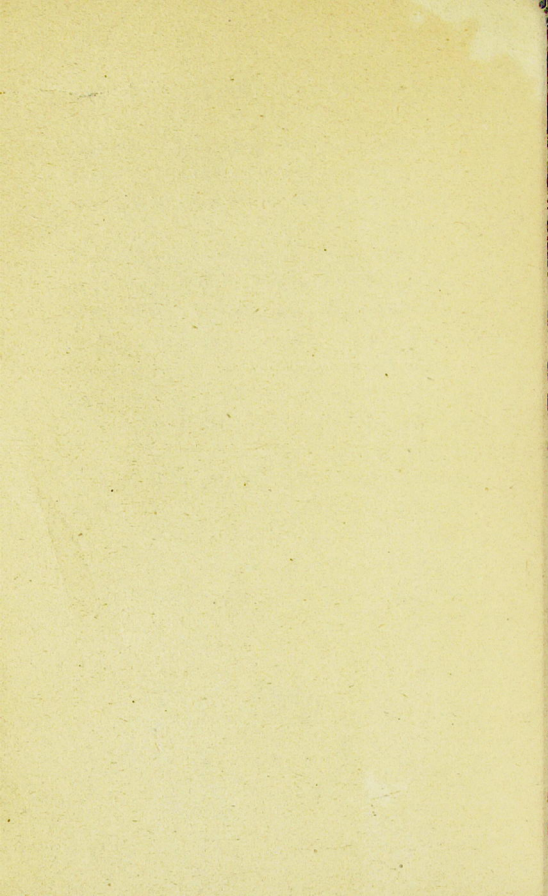
բահով կամ հողուրագով (թոխի, թակուչաի, դաղմա)։

6—7 տարուց հետո միայն կորթումն սկըսում է թուլանալ, և նրա ստորերկրյա ցողունների արանքներում սկսում են տեղ գտնել ուրիշ խոտեր։

Կորթումի սերմերը յերկար են, թեթև և վորոշ չափով նման վարսակի (թրփուկի) սերմին։ Մեկ հեկտարի վրա ցանում են 60 կիլո։ Առհասարակ ցանում են զարնանը վարսակի կամ դարու հետ։ Բերք ստացվում է յերկրորդ տարվանից։ Աճում է ամեն տեսակի հողերում։ Հողը ցանելու համար հերկում, մշակում են ճիշտ այնպես, ինչպես հացարույսերի համար։

Նայած անձրևների քանակին, մեկ հեկտարից կարող է ստացվել 15—30 ցենտն. խոտ։ Քաղում են մինչև սերմերի հասնելը։ Կորթում բուսած հողերում առաջին տարին անառուներ արածեցնել չի կարելի, յերկրորդ տարվանից կարելի չի։

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0044715

[124]

A 8368

ԳԻՆԸ 5 ԿՈՊ. ՄԱՍ. (1 մամուլ)

Օ. Բերյան

Травы и способы их культивирования

Госиздат ССР Армении
Эривань--1930